

O KLASIFIKACIJI SLOVENSKEGA I HRVATSKOGA JEZIKA S POSEBNIM OSVRTOM NA KAJKAVSKO NAREČJE

Prispevek primerja narečno klasifikacijo slovenskega jezika, tj. njegovo delitev na osnovne skupine in narečja, s klasifikacijo hrvaškega jezika in srednjejužnoslovanskega diasistema, posebno še s kajkavskim narečjem. Delitev slovenščine na dva dela (severnozahodni in jugovzhodni) bi ustrezala delitvi hrvaščine na tri dele (kajkavsko, čakavsko in štokavsko narečje = Dialektgruppe) oz. srednjejužnoslovanskega diasistema na štiri narečja, vendar se klasifikacije omenjenih sestavov med seboj zelo razlikujejo. Delitev slovenskega jezika na sedem (osem) osnovnih skupin ter hrvaškega (in srednjejužnoslovanskega) jezika na tri (štiri) narečja ni na isti ravni. Slovenske osnove so obenem skupine »dialektov«, ki jih je 37. Hrvaška narečja se definirajo enako, vendar ima vsako narečje 6–7, celo do 15 dialektov, ki pa se ne obravnavajo enako kot slovenski dialekti.

slovenski jezik, hrvaški jezik, srednjejužnoslovanski diasistem, narečja, dialekti

The dialect classification, i.e. the division into basic dialect groups, in Slovene is compared with that of Croatian and the central-southern Slav diasystem, especially with the Kajkavian dialect group. The division of Slovene into two parts (north-west and south-east) corresponds to the division of Croatian into three dialect groups (Kajkavian, Čakavian and Štokavian) or the central-southern Slav diasystem into four dialect groups, although these classifications differ considerably. The division of Slovene into seven (eight) basic groups and Croatian (and central-southern Slav) into three (four) dialects is not on the same level. The Slovene foundation is made up of groups of 37 "dialects". Croatian dialect groups are defined in the same way, but each contains 6 to 7, or even as many as 15 dialects, which are not defined in the same way as Slovene dialects.

Slovene, Croatian, central-southern Slav diasystem, dialect group, dialect

De Sausseur je kao najbolje mogućnosti klasifikacije narodnih govora nekoga jezika iznio dva ekstrema: klasifikacija se može zasnivati na jednoj osobini kao kriteriju ili ukupnosti značajki.

Na početku osvrnuo bih se ponešto pojednostavljeno na klasifikaciju drugih jezika.

Od neslavenskih jezika osvrnut ću se samo na dijalektnu raščlambu, grananje njemačkoga i nizozemskoga jezika. Njemački i nizozemski dijalekti čine dva jezika: donjonjemački i gornjonjemački.

Gornjonjemački jezik dijeli se na dva velika dijela: središnji njemački i gornji njemački. Razlike među njemačkim dijalektima velike su. Središnji njemački idiom, odnosno središnjonjemački dijalekti dijele se opet na dva dijela, idioma: zapadni, i istočno-srednjonjemački. I zapadni i istočni dio dijele se na tri idioma: zapadni na ripuarski, mozelsko-franački i rajnskofranački, a istočni dio na thürinško-gornjosaski, šleski i gornjopruski.

Gornji njemački idiom, dijalekti dijele se na tri dijela: sjeverni gornjonjemački (alemanski), zapadni gornjonjemački i istočni gornjonjemački (bavarski). Sjeverni ima opet dvodijelnu podjelu (istočnofranački i zapadnofranački dijalekti), zapadni se dijela na pet skupina dijalekata (švapske, bodesnkoalemanske, gornjoranjskoalemanske, visokoalemanske i najviše alemanske). Bavarski se dijele na tri dijela (sjeverne, srednje i južne bavarske). Eventualna treća poddjela, mogla bi odgovarati slovenskoj dvodijelnoj i sjs četverodijelnoj podjeli, dakle to bi bile skupine dijalekata koje bi odgovarale hrvatskim i sjs narječjima.

Ruski jezik dijeli se na tri dijela, idioma nižega ranga: sjevernoruski, srednjoruski i južnoruski. Oni usprkos velikom broju govornika i velikim područjima možda odgovaraju dijelovima u dvodijelnoj podjeli slovenskoga jezika i tročlanog podjeli hrvatskoga jezika na narječja, dakle moglo bi se reći da su skupine dijalekata.

Sjevernoruski dijeli se dalje na pet idioma, dijalekata nižega ranga, srednjoruski dijeli se na šest, južnoruski ima tri idioma nižeg ranga.

Osvrnut ću se još na slovački jezik, koji je od slavenskih najbliži hrvatskom i slovenskom jeziku, koji je prije dolaska Mađara krajem 9. stoljeća negdje na području današnje Mađarske prelazio u slovenski i hrvatski jezik. Obično se dijeli na tri dijela: zapadnoslovački, srednjoslovački i istočnoslovački. U istočnoslovačkom jake su istočnoslavenske osobine, u srednjoslovačkom južnoslavenske, tako da se ranije govorilo o pripadnosti tih dijelova istočnoj i južnoj slavenskoj grani u ranijem razvoju slovačkoga jezika. Ti bi dijelovi odgovarali slovenskoj dvodijelnoj i hrvatskoj trodijelnoj podjeli, dakle hrvatskim narječjima, bili bi skupine dijalekata.

Brozović (1960) načelno problematizira pitanje kriterija i njihove kombinacije – naglašava apsurdnost primjene samo genetskih ili samo strukturnih kriterija, primjenom kojih bi se dobila slika što odudara od tzv. objektivne stvarnosti dijalektalnoga terena. U klasifikaciji organskih idioma za slavenske jezike predlaže osam kategorija, od kojih su šest apstraktni idiomi i dva, najniži u klasifikaciji, konkretna: I. grupa dijalekata, I.a podgrupa dijalekata, II. Dijalekt, II.a poddijalekt, III. grupa govora, III.a podgrupa govora, IV. govor (dijalektološka, a ne općelingvistička kategorija), IV.a varijanta govora. Da bi bilo još jasnije, pod terminom *govor* ovdje se smatra se mjesni organski govor nekoga jezika, dakle konkretni idiom.

Kao što se već istaklo (Brozović, Logar, Rigler i drugi) iako su slovenski i hrvatski jezik, najbliži – nastavljaju zapadni dio zapadnoga južnoslavenskoga prajezika – dijalektološke klasifikacije znatno im se razlikuju.

Slovenski je jezik ovdje dobro poznat, a problematiku i povijest njegove klasifikacije prikazao je Rigler (1975), a i drugi referati govore o toj problematici, zato ću se više pozabaviti hrvatskim jezikom, odnosno onim njegovim dijelom koji je na sjeveru najbliži slovenskom jeziku, dakle kajkavskim narječjem. Na jugu to je čakavsko narječje.

Rigler izdvaja nekoliko točaka. Smatra da se začetnikom klasificiranja slovenskoga jezika može smatrati već Trubar, koji spominje najmanje četiri dijela, prema pokrajinama: *Kranjci*, *Korošci*, *Štajerji*, *Dolenci*, vjerojatno *Bezjaki*¹ ne. Kopitar, Miklošič, Oblak, de Courtenay i Ramovš dijele slovenski jezik na dva dijela, a važna je Miklošičeva podjela po jatu, što je najstarija podjela u razvoju slovenskoga jezika.

Zanimljiva je s obzirom na kajkavštinu podjela Sreznjevskoga (1841), koji u početku nalazi 18 jedinica, a kasnije (1845) smanjuje broj na osam, koliko se osnovnih baza uzima i danas. Šafarik (1842) ima osam slovenskih narječja, što se više-manje poklapa s Ramovšem. Ramovš (1929) razlikuje dvije, odnosno tri, dijalektne skupine – a) sjevernu i b) zapadnu, te 2. južnu. U *Dijalektološkoj karti* (1931) govori o sedam osnovnih tipova (1. panonski, 2. štajerski, 3. koroški, 4. gorenjski, 5. dolenski, 6. rovtarski, 7. primorski) sa 43. dijalekta. U knjizi *Dialekti* (1935) ima nešto promjena. U osnovi tu podjelu prihvaća i Toporišić, s nekim izmjenama, koji također dodaje osmu narječnu skupinu (miješanu *kočevsku*). Logar i Rigler (1975) na svojoj *Karti slovenskih narečij* imaju sedam skupina »narečja«, sa 49 jedinica, od toga 37 »narečij«, kod Ramovš *dijalekti*, a 11 »podnarečij«, a posebno izdvajaju skupinu »mešani kočevski govori« (49). Skupine narječja odgovorale bi hrvatskim i sjs narječjima, skupinama dijalekata, ali bi zapravo bio točniji paralelizam da odgovaraju hrvatskim podnarječjima, podskupinama dijalekata, a »narečja«/»dijalekti« (Ramovš) hrvatskim dijalektima, zapravo poddijalektima. (Smole 1998, Zorko 1998)

Osvrnut ću se i na povijest pitanja na hrvatskoj strani. O razlikama u hrvatskom jeziku govori već Juraj Habelić,² koji spominje i slovenski jezik, a za njega Vončina (1974) ističe: »Nije mi poznato da je ijedan književnik prije 19. stoljeća bolje opisao dijalekatsku situaciju našega jezika.«

Habelić spominje dva od nekoliko osnovnih tipova kajkavskih, spominje *zagorski* (tip koji najbolje čuva neke osnovne kajkavske osobine – u prvom redu akcentuaciju), spominje majdački (Vončina: jastrebarsko područje – gdje nemamo jednu od osnovnih kajkavskih značajki – jednačenje jata i poluglasa), ali jasno je da je znao i za turopoljski tip, kad je odatle – dakle sigurno je poznao tri, a možda je znao i za bilogorske ili podravske govore. Znao je i za druga dva hrvatska narječja, za čakavštinu u Primorju (solarski), za štokavštinu, kao i za slovenski jezik (*kranska ... reč*), te njemački (*nemška*). On kaže (navodim i ja često citiranu njegovu rečenicu

¹ Naziv se upotrebljavao u više značenja (v. Gušić, Jembrih 1989; Müller 2005: 209; Torkar 2001). Na pitanje što su *Bezjaki* Trubaru, još nije pravog odgovora.

² 1609 (Staro Čiče, u Turopolju, blizu Zagreba) – (Zagreb).

u kojoj to kaže: »Znam da bude, kí reče: ova je majdačka, ova zagorska, kranska ova, ova solarska, ova nemška, tukavska ova reč.«

Habdelić uočava i dvije značajke kajkavštine, koje se s akcentuacijom smatraju jednom od bitnih karakteristika kajkavskoga narječja. On kaže: »Ništarmenje, komu se horvatski hoće govoriti, neka reče mesto lahko lahko, mesto osem osam, mesto jalen jalan, mesto nesem nisam, etc. Ar nê teško mesto E postaviti ili reči I ali mesto E A.«

Naime, uz osnovnu kajkavsku akcentuaciju, jednačenje nazalnoga stražnjega vokala (*ǝ*) i slogotvorne likvide *l* (*l̥*), jednačenje jata i poluglasa važna je značajka tipičnih, odnosno većine kajkavskoga narječja.

Hrvatski jezik ima osnovnu trodjelnu podjelu na narječja = skupine dijalekata (Dialektgruppe) – srednjojužnoslavenski dijasistem na četiri, slovenska osnovna podjela ima dvije osnovne podjele, jednu na dva glavna dijela, što bi s obzirom na veličinu i raščlanjenost slovenskoga i hrvatskoga jezika te srednjojužno slavenskoga dijasistema odgovaralo hrvatskim i srednjojužnoslavenskim narječjima (skupinama dijalekata). Međutim, novija je i danas uglavnom općeprihvaćena podjela slovenskoga jezika na sedam, odnosno osam dijelova – osnovnih (bazičnih) skupina – »baza«.

Hrvatska se narječja dijele na dijalekte, od šest i sedam pa do 15 dijalekata. Slovenske baze dijele se dalje na 2–8 dijalekata, kojih onda ukupno ima 37 s 11 podnarječja, pa bi onda baze bile skupine dijalekata, kako se mogu definirati i hrvatska narječja. Svakako, u tome, kako je već Brozović (1960) utvrdio ne postoji poklapanje između hrvatskoga i srednjojužnoslavenskih jezika.

Brozović (1960) predlaže klasifikaciju dijalekata, uzimajući u obzir klasifikaciju štokavštine koju je dao Pavle Ivić (1958).

Kako kajkavsko narječje graniči sa slovenskim jezikom (može se spomenuti staro slavističko pitanje mjesta kajkavštine u /južno/slavenskim jezicima), ono i u klasifikaciji može imati svoje specifičnosti, tako da je dijeljeno na 6 do 15 dijalekata. Prva se podjela zasniva na nedovoljnom poznavanju, ima isti broj dijalekata kao i čakavština, približno i štokavština (7). Druga – na 15 – možda je predetaljna, a bila bi negdje između klasifikacije drugih hrvatskih narječja i slovenskoga jezika. Po mjestu kajkavštine u hrvatskom jeziku to i ne začuđuje. Trebalo bi klasifikaciju kajkavštine ponovno razmotriti, jer kada je načinjena zadnja (na 15 dijalekata – 1978), još cijelo područje nije bilo dovoljno poznato. Ako poštujemo »objektivnu stvarnost dijalekatskog terena«, uzimajući u obzir, kako se s prvom zalaže Brozović (1960: 70), i genetske i strukturne značajke prema važnosti, jer »ne dolazi u obzir ni čisto genetska ni čisto strukturalna klasifikacija« – bliži smo podjeli kajkavskoga narječja na više od 6 dijalekata.

Obično se kao prva znanstvena podjela kajkavštine uzima Belićeva (1929), ali je prije njega na isti način postupao Lukjanenko (1905). Aleksandar Belić³ je kajkav-

štinu dijelio prema refleksima prasl. glasova **tj* i **dj*, nalazio je u njoj tri drugo-idiomska dijela: slovenski, štokavski i čakavski.

Hraste (1956) je na *Karti hrvatskoga ili srpskoga jezika*⁴ podijelio kajkavsko područje prema refleksu jata. U legendi pod naslovom *Kajkavski dijalekti* doleže *Ekavski* i *Iekavski*. Na karti većina je kajkavskoga područja označena da pripada ekavskom dijalektu, a manji dio, u centralnom Zagorju, u čijem je središtu Zlatar, kao iekavski dialekt. Gorskokotarsko područje označeno je samo bojom za kajkavštinu (ljubičastoružičastom), bez oznake za ekavski ili iekavski refleks jata. To može biti zbog nedostatka podataka, a može značiti da goranske govore Hraste izdvaja od glavnine kajkavštine. Sam o tome izriječkom ne kaže ništa.

Brozović (1960) je pri prvom prijedlogu podjele kajkavskoga na dijalekte, u skladu sa svojim rangiranjem i nomenklaturom hrvatskih i srpskih govora, pošao od Ivšićeve podjele, tako je Ivšićeve zagorsko-medimurske govore podijelio u dva dijela, tj. plješivičkoprigorske govore uzeo je kao poseban, *prigorski*,⁵ dialekt i odredio mjesto gorskokotarskih govora prema ostalim kajkavskim govovima. Kako i sam kaže, uvažio je u odnosu na plješivičko-prigorske govore Belićev kriterij, tj. refleks praslavenskih **dj*, **tj*. Naravno, nije moguće biti pri podjeli toliko nedosljedan, tj. ako uzimamo kriterij koji ima odraza i u drugim dijelovima cjeline, nužno ga je onda primijeniti i na te dijelove. Dakle, po navedenom kriteriju trebalo bi podijeliti i zagorske i posavske govore u dva dijela. Vidjeli smo opet da se plješivičkoprigorski govori i po onim značajnijim crtama, vokalizmu, izdvajaju od zagorskih govora, što vjerojatno nije slučajno.

Brozović uzima u obzir Belićevu i Ivšićevu podjelu, dakle uzima u obzir dvoje kriterije, dakle konzonantski i akcenatski. Utvrđuje podjelu kajkavskoga narječja na šest jedinica: zagorsko-međimurski, turopoljsko-posavski, križevačko-podravski i prigorski te kajkavizirani dijalekt doseljenih čakavaca – donjosutlanski i, na kraju, goranski, dijalekt koji su spominjali i raniji istraživači, ali ga u klasifikaciji nisu uzimali u obzir.

»Zagorsko-međimurski« odgovara Belićevu zapadnom i Ivšićevoj I. grupi bez govora ispod Save; taj je dijalekt očuvao osnovnu kajkavsku akcentuaciju. Periferni govori ovog dijalekta odstupaju u akcentu u smislu gubljenja opreka po intonaciji, a ponegdje i po kvantiteti.

»Turopoljsko-posavski« dijalekt odgovara Ivšićevoj III. grupi i južnome dijelu Belićeva istočnog dijalekta, karakterizira, prema Brozoviću, pojava povlačenja metatonijskoga cirkumfleksa prema početku riječi.

³ Njoj je u osnovi hipoteza ukrajinskog jezikoslovca Lukjanenka, autora prve monografije o kajkavštini, Kijev 1905.

⁴ Objavljena uz Hraste 1956.

⁵ Kajkavski nisu svi plješivičkoprigorski govori koje je takvima označio S. Ivšić na svojoj karti u JHK, a za njim i Brozović na Karti kajkavskog narječja u leksikonu Jezik. Točnije je to područje označio Težak na karti u Pregled gramatike hrvatskosrpskog jezika, 1966. Ostali plješivičkoprigorski govori prijelazni su čakavsko-kajkavski govori. No možemo ih iz praktičnih razloga uvrstiti u taj dijalekt.

»Križevačko-podravski« dijalekt odgovara Ivšićevoj IV. grupi i sjevernome dijelu Belićeve istočnog dijalekta, odlikuje se dalekosežnim promjenama u akcentuaciji – unakrsnom metatonijom cirkumfleksa i novog praslavenski akuta i metataksom naglasaka na kratkim slogovima, s velikim razlikama među govorima. U podravskim je govorima akcenatsko mjesto ograničeno na posljedna dva sloga riječi.

»Prigorski« dijalekt, na području Plješivičkog prigorja, izdvojeni je južni dio Ivšićeva zagorsko-međimurskog dijalekta i istoimeni Belićeve. U akcentuaciji se podudara sa zagorsko-međimurskim dijalektom, no od njega se razlikuje vokalizmom: praslavenski *o* i *ŕ* ovdje su dali refleksi *u*, šva je dalo ili *a* ili je ostalo neizmijenjeno.

Specifičnost je goranskog dijalekta prijelaz dočelnoga *m* u *n* u nastavcima i nepromjenjivim riječima, kao u većini čakavskih govora, slovenske osobine (progressivna metataksa cirkumfleksnih, čelnih naglasaka) (Lisac 2006).

»Donjosutlanski« (ili donjosutlansko-breganski) dijalekt čine kajkavizirani čakavski govori smješteni uz donji tok Sutle; to je Ivšićeva (1936) II. grupa govora bez žumberačkog dijela koji se još smatra čakavskim. Problematikom kajkavaca ikavaca u donjosutlanskome dijalektu Brozović se bavio i pri određivanju načelnih kriterija za dijalekatsku klasifikaciju jer je te govore Ivić na svojoj karti svrstao u čakavske. Brozović zamjećuje da je od njihova čakavskog podrijetla danas ostao samo ikavizam – kajkavski supstrat, adstrat i superstrat na njih su toliko djelovali da je njihova fizionomija izrazito kajkavska, stoga je svrstavanje tih govora u čakavske, prema isključivo genetskim kriterijima, potrebno razmotriti, na jednak način kao što je to i u slučaju tzv. kajkavaca u Istri, prijelaznih čakavsko-slovenskih govora s gornjeg toka rijeke Mirne, koje je Ivić (1958) na karti svrstao među kajkavske. Kasnija istraživanja pokazala su velike razlike u tom dijalektu, gdje su neki govori znatno kajkavizirani, a drugi čuvaju još bitne čakavske karakteristike, i to govori Šenkovca i okolnih sela, dakle krajnji jugozapadni govori toga dijalekta. (Zečević 2000, Lončarić 2007: 244).

Brozović ističe kako u navedenoj podjeli opreke među dijalektima nisu jednako važne niti stare. Od svih se dijalekata najviše izdvajaju goranski – zbog zajedničkih osobina sa slovenskim jezikom, i donjosutlanski – zbog čakavske osnove, a od preostalih je najsamostaliji prigorski dijalekt. Kako se, s jedne strane, mnoge kajkavske osobine nalaze u više dijalekata, u nepovezanim područjima, a, s druge strane, unutar jednog dijalekta postoje veoma različiti govori, Brozović zaključuje da je teško dati pregled kajkavske skupine dijalekata. Od svih značajki ipak su pritom najvažnije akcenatske.⁶

Zasluga je Brozovićeve što je pokazao potrebu da se kajkavsko narječje dijeli dalje, na manja područja s rangom dijalekta, i da je za to nužno uzeti dva različita

⁶O tome se govori u izlaganju A. Celinić i M. Lončarića *Dalibor Brozović o kajkavštini*, Zadarski filološki dani (u tisku).

kriterija. Pokazano je nadalje da to mogu biti akcentuacija i vokalizam. To bi bio ujedno paralelizam sa štokavskim narječjem.

Ja sam (Lončarić 1982) na kajkavsko narječje, kajkavsku skupinu dijalektata, podijelio na 15 dijalekata, što znatno odstupa od ranijih podjela i podjela drugih hrvatskih i sjs narječja.⁷

Reviziju Ivšičeve podjele pokušao je dati Junković (1982). Primjedbe iznesene u mojem referatu polazile su od nje i iznijele nove činjenice i dosljednu primjenu Ivšičevih kriterija. Junković, uzimajući naglasni sustav pojedinih skupina u cjelini, dolazi do zaključka da se kajkavski govori, točnije kajkavski govori koji imaju specifične kajkavske osobine, cijepaju u dva dijela, dok ih je Ivšić podijelio u tri skupine (njegove I., III. i IV.). Junković se nije osvrtao na sutlanskozagorske govore, na međimurske govore koji su izgubili opreku po kvantiteti, odnosno ostavlja ih bez spominjanja u I. skupini. Njegovom podjelom izdvaja se samo IV. Ivšičeva skupina od ostalog dijela kajkavskoga narječja. Podravske govore s fiksiranim mjestom naglasaka koje je Ivšić stavio u tu grupu Junković također posebno ne spominje. Novo je što on turopoljsko-posavske govore stavlja zajedno sa zagorskima. U svojoj analizi Junković pokazuje da se svi procesi u razvoju akcentuacije u zagorskim govorima svode na isti princip, na slabljenje mora u određenim položajima tako da ne mogu nositi silinu. Razvoj u IV. skupini ne može se objasniti na taj način.

Smatrao sam da još jedan, odnosno dva elementa moraju uzeti u obzir kao kriterij za podjelu kajkavskoga narječja. To su, uz osnovnu kajkavsku akcentuaciju, razvoj vokalizma, odnosno razvoj u dva slučaja tipična za kajkavsko narječje: razvoj 1. ρ i ρ te 2. \check{e} i α , koji su se izjednačili ($\rho = \rho$ i $\check{e} = \alpha$) u većini kajkavskih govora. Neki kajkavski govori nemaju tih jednačenja, odnosno neki nemaju jedno ili drugo jednačenje. Takvi su gorskokotarski govori, koji su, po dijelom u svojoj osnovi slovenski (Finka 1974, Lisac 2006), vivodinski govor, neki zagorski govori uz Sutlu (Rozga, Kumrovec), zapadni međimurski govori te donjosutlanski i breganski govori, govori Horvata, Zdenčine i Sredičkog, koji su čakavskoga porijekla. Čakavske govore sa slovenskim osobinama u gornjem toku Mirne (buzetska »kajkavština«) ne smatram kajkavskima, nego ih svrstavam u čakavsko narječje. Dakle, kajkavsko se narječje s obzirom na navedeni kriterij raspada u dva dijela, u dvije skupine dijalekata.

Te dijelove sijeku one izoglose, točnije izotone, po kojima se kajkavski dijeli kada se polazi od akcenatskih odnosa, kao što i jedinice, dijalekte dobivene akcenatskim kriterijem sijeku izofone refleksa jednačenja $\rho = \rho$ i $\check{e} = \alpha$. U glavnoj skupini većinu govora karakterizira i jednačenje $\check{e} = \alpha$, osim plješivičkoprigrorskih (prije: *prigrorskih*⁸), te se ti govori time odmah izdvajaju u poseban dijalekt. Krajnji

⁷ II. skup o hrvatskim dijalektima, *Kajkavsko narječje*, organizirali Odbor za dijalektologiju HAZU (tada JAZU) i Zavod za jezik Instituta za filologiju i etnologiju, 1978.

⁸ Termin *prigrorski* za govore u Plješivičkom prigorju nije dobar jer postoji više prigorja u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, npr. medvedničko, kalničko, pa treba reći na koje se prigorje misli.

zapadni međimurski govori također nemaju jednačenja $\check{e} = \text{ə}$, ali ih iz praktičnih razloga bolje je ne izdvajati u poseban idiom ranga dijalekta.

Ostali govori glavne skupine mogu se podijeliti po refleksu fonema koji je rezultat jednačenja $\varrho = \text{ʃ}$, kao što se čakavsko i štokavsko narječje dijeli po sudbini jata. Četiri su skupine govora: u jednim taj se refleks izjednačio s etimološkim o , u drugima s etimološkim u , u trećim je sačuvao posebnu vrijednost. Dvije od tih skupina nužno je pocijepati. Refleks u dolazi na krajnjem istoku i krajnjem zapadu, u vrlo različitim govorima s obzirom na druge osobine. Govori s čuvanjem fonološke vrijednosti također čine dvije skupine. Na sjeveru je navedeni refleks otvoreniji, ili treba takav pretpostaviti gdje je razvoj zamutio sliku (Bednja), od etimološkoga, a na jugu je zatvoreniji od njega. Mislim da i njih treba smatrati posebnim dijalektima.

Prema tome, u glavnoj skupini dijalekata kajkavskoga narječja, uz plješivičko-prigorske govore, imamo još pet jedinica istoga ranga, za koje sam iznio da bi se mogli smatrati dijalektima.

U drugoj skupini dijalekata imamo tri jedinice: (1) goranske govore s vivodinskim, (2) zagorske i (3) donjosutlanske. Dosljedno dijalektološki gledajući, neke od tih jedinica čine za sebe čak skupinu dijalekata (dakle narječje), npr. međimurski, ali ih iz praktičnih razloga možemo smatrati dijalektima, kao što je već uobičajeno za goranske i donjosutlanske govore.

S obzirom na Hrastinu podjelu kajkavskoga narječja po refleksu jata, može se reći da ona nije prikladna za klasifikaciju kajkavštine, iako je u druga dva narječja jedan od glavnih kriterija. Različit refleks jata mlađi je, što je bitno, i znatno različitiije raspoređen nego što je to znao Hraste.

Kao što je spomenuto, plješivičkoprigorski govori odvajaju se od ostalih govora glavne skupine kajkavskih dijalekata po tome što nemaju jednadžbu $\varrho = \text{ʃ}$, a po akcentuaciji idu u I. Ivšićevu grupu. To je *plješivičkoprigorski* dijalekt.

U Ivšićevoj zagorsko-međimurskoj grupi po samoj akcentuaciji izdvajaju se najprije gornjosutlanski i međimurski govori, koji čine svaki poseban dijalekt. Glavni dio se razlikuje po refleksu izjednačenih $\varrho = \text{ʃ}$: bednjansko-zagorski – veći dio s posebnim fonemom na njihovu mjestu (Lisac 1997, Blažeka 2007) samoborsko-medvednički ($> u$) i varaždinsko-ludbreški.

Ivšićevi križevačko-podravski govori bez podravskih i sjevernomoslavačkih govora (koji se po akcentuaciji izdvajaju iz prvih u dva posebna dijalekta, koje sam nazvao *lvirovsko/podravskim* i *sjevernomoslavačkim*) (Fancev 1907, Ivšić 1936), također se po tome da li je refleks $\varrho = \text{ʃ}$, zadržao posebnu vrijednost ili se izjednačio cijepaju u dva dijela, dva dijalekta: *gornjolonjski*, s posebnim fonemom vrijednošću ili sekundarno jednačenje sa o i *glogovničko-bilogorski* sa u .

Ivšićeva turopoljsko-posavska skupina cijepa se po istome kriteriju na dva ili tri dijela Naime, na istoku te grupe uz donji tok Lonje imamo kao refleks navedenoga elementa u , isto tako na zapadu i uz Kupu, čini se i na jugu, a između istočnih i zapadnih govora, u Turopolju, pojas je gdje se čuva njegova posebna fonološka

vrijednost, i to fonetski kao zatvoreno *o* (*o*). Po razlici navedenih govori u nekim značajnim crtama na zapadu od govora na istoku, donjolonjskih, nisam utvrdio da li oni čine posebne dijalekte, *vukomeričko-pokupski* i *donjolonjski*, ili su samo poddijalekti jednoga dijalekta, *donjolonjsko-pokupskog* dijalekta (Šojast 1882).

Na taj bi način glavna skupina kajkavskih dijalekata imala 11 (12) dijalekata, koji su formirani na temelju bitnih izoglosa, crta, po kojima se kajkavsko narječje suprotstavlja ostalim narječjima hrvatskoga jezika, a to odgovara i stvarnom pejsažu kajkavskog dijalektnog kontinuuma i našim intuitivnim predodžbama o kajkavštini (što naravno nije bitno, ali je dobro da se ti elementi poklapaju). Isto tako dobili bismo dijalekte, što također nije odlučujuće, ali je poželjno, koji se po veličini područja koje obuhvaćaju u pravilu mnogo ne razlikuju.

Kod sve tri podjele druga podskupina (podnarječja) kajkavskih dijalekata bila bi jednaka, tj. uključuje ove jedinice:

1. goranske (gorskokotarske) govore
2. donjosutlanske govore
3. gornjosutlanske govore
4. zapadnomeđimurske govore.

Skupina govora pod 4. čini jednu jedinicu sa skupinom 3. Međutim, cjelina je po drugim osobinama s drugim međimurskim govorima, pa sam ih iz praktičnih razloga, iako se i ti govori kao i govori pod 1 i 2 razlikuju od glavne dijalektne skupine na višoj dijasistemnoj razini, stavio u međimurski dijalekt.

S obzirom na kriterije, glavna skupina ima jedinice:

a) po akcentuaciji:

1. gornjosutlanski i međimurski (nema opreke po tonu i kvantiteti)
2. zagorsko-plješivički (čuva se polazni \sim)
3. lonjsko-bilogorski (metatonija ili povlačenje $\sim i \sim$)
4. virovskopodravski (ograničenja u mjestu naglaska)
5. sjevernomoslavački ($\hat{=} \hat{=} \sim \hat{=} \hat{=} \leftarrow \sim$)
6. posavski (regresivna metataksa metatonijskog cirkumfleksa).

b) po vokalizmu:

1. plješivičkoprigorski ($\check{e} \neq \partial$)
2. samoborsko-medvednički ($/\varrho = \text{!}/ = u$)
3. zagorski ($/\varrho = \text{!}/ = x$)
4. istočnomeđimursko-podravski ($/\varrho = \text{!}/ = o$)
5. bilogorsko-gornjolonjski ($/\varrho = \text{!}/ = u$)
6. turopoljski ($/\varrho = \text{!}/ = \mathbf{x}$).

(Znak **x** označava poseban fonem na mjestu izjednačenih $\varrho = \text{!}$.)

Na temelju jednih i drugih kriterija izdvajaju se *dijalekti*:

1. srednjozagorski (bednjanskozagorski) ($\hat{c} = \hat{c} \mid /q = /l/ = \mathbf{x}$)
2. varaždinsko-ludbreški ($\hat{c} = \hat{c}, /q = /l/ = o \parallel u$)
3. međimurski (nema opreke po tonu i kvantiteti)
4. gornjosutlanski (nema opreke po tonu i kvantiteti, $q \neq l$)
5. samoborski (samoborsko-medvednički) ($/q = /l/ = u$)
6. plješivičkoprigorski ($\hat{c} = \hat{c}, \check{e} \neq \partial$)
7. turopoljski (pomak medijalnoga \hat{c} , $/q = /l/ = \mathbf{x}$)
8. vukomeričko-pokupski (pomak medijalnoga \hat{c} , $/q = /l/ = u$)
9. donjolonjski (južnomoslavački) (pomak medijalnoga \hat{c} , $/q = /l/ = u$)
10. gornjolonjski ($\hat{c} > \sim, /q = /l/ = o$)
11. glogovničko-bilogorski ($\hat{c} > \sim, /q = /l/ = u$)
12. sjevernomoslavački (čazmanski) ($\sim > \hat{c}, \hat{c} = \hat{c}, \leftarrow \sim$)
13. (virovsko)podravski (ograničenje u mjestu naglaska)
14. goranski (gorskokotarski) dijalekt ($q \neq l, \check{e} \neq \partial$)
15. donjosutlanski (donjosutlansko-breganski) dijalekt (čakavska osnova).

U nekim slučajevima možemo ići i dalje s podjelom, tj. neke od dijalekata formiranih po prozodiji i vokalizmu potrebno je podijeliti na poddijalekte.

* * *

Podjela kajkavskoga narječja na 15 dijalekata možda je predetaljna, s obzirom na podjelu čakavskoga, a posebno štokavskoga narječja, bila bi negdje između klasifikacije drugih hrvatskih narječja i slovenskoga jezika (37 dijalekata i 11 poddijalekata). Po mjestu kajkavštine u hrvatskom jeziku to i ne začuđuje. Kako kajkavsko narječje graniči sa slovenskim jezikom (može se spomenuti staro slavističko pitanje mjesta kajkavštine u /južno/slavenskim jezicima), ono i u klasifikaciji ima svoje specifičnosti.

Ako poštujemo »objektivnu stvarnost dijalektatskog terena«, uzimajući u obzir, kako se s prvom zalaže Brozović, i genetske i strukturne značajke prema važnosti, jer »ne dolazi u obzir ni čisto genetska ni čisto strukturalna klasifikacija« – bliži smo podjeli kajkavskoga narječja na više od 6 dijalekata. (I) Virovskopodravski⁹ i (II)

⁹Zanimljiv je s toga gledišta i rad H. Skølda *Ungarische Endbetonung*, gdje on na osnovi posuđenica iz mađarskog u slavenskim jezicima pretpostavlja »dass das Ungarische in einer fruheren Epoche Endbetonung gehabt hat, eine Betonungsart, die es noch in verhältnismässig späiter Zeit bewahrte« (str. 9). Podravska kajkavska akcentuacija sa ZDS, najvjerojatnije, odraz je sličnih srednjoeuropskih slavenskih tendencija. U slovačkom naglasak je fiksiran na prvom slogu, ali može biti i na penultimi, gdje ima stilističku vrijednost. Ne radi se ovdje o govorima koje ta izoglosa povezuje s poljskim jezikom. Čini se daje stariji akcent u slovačkom uopće bio na penultimi prije nego je fiksiran na prvom slogu. (E. Pauliny, *Fonologický vývin slovenčiny*, 145.) U podravskom dijalektu fiksiranje na predzadnjoj mori. A upravo je on graničio sa srednjoslovačkim govorima prije dolaska vladara. Naravno, u vrijeme značajnijih promjena u suprasegmentnom sustavu kajkavski su i srednjoslovački već potpuno odvojeni i razvijaju se samostalno. Ipak, srednjoeuropska ten-

međimurski govori, zbog strukturnih značajki najveće težine, a (III) gornjosutlanski sa zapadno-međimurskim govorima i (IV) sjevernomoslavački govori, zbog važnih genetskih razloga (osnovni – oba Ivšićeva akcenatska kriterija), nesumnjivo su posebni dijalekti kajkavskoga narječja. Međutim, kako sudbina jata služi za podjelu čakavskoga i štokavskoga narječja, a u kajkavštini su jednačenja jata i poluglasa s jedne strane, te jednačenje $\rho = l$, s druge strane (što su inače osnovne kajkavske razvojne crte), kriteriji su na višoj genetskoj razini, tj. njihovo jednačenja i nejednačenje, uz akcentuaciju, sigurno da govori bez toga jednačenja imaju rang dijalekta, kao što su to plješivičkoprigorski govori. Čuvanje kontinuate jata kao posebnoga fonema u štokavštini, također je kriterij višega ranga. Prema tome, svakako je najmanje 10 nesumnjivih kajkavskih dijalekata. Zbog uzimanja u obzir i drugih crta kao kriterija, kao i zbog ujednačenosti područja, govori se o 15 kajkavskih dijalekata.

Literatura

Navode se radovi koji su konzultirani i noviji radovi koji govore o temi, a ne navode se u knjizi M. Lončarić, *Kajkaviana & alia*, Čakovec: Zrinski 2005.

- BELIĆ, Aleksandar, [1926]–1929: Kajkavski dijalekt. *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka*. Zagreb.
- BLAŽEKA, Đuro, 2007: Odnos međimurskog dijalekta i susjednih slovenskih dijalekata. *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin* 18. 151–166.
- BROZOVIĆ, Dalibor, 1960: O strukturalnim i genetskim kriterijima u klasifikaciji hrvatsko-srpskih dijalekata. *Zbornik za filologiju i lingvistiku*. Novi Sad. 68–88.
- BROZOVIĆ, Dalibor, 1970: Dijalekatska slika hrvatskosrpskog jezičnog područja, *Radovi, Filozofski fakultet Zadar, 1968/1969, 1969/1970*. Zadar 1970. 5–30 + 7 karata.
- BROZOVIĆ, Dalibor, 1978: Hrvatski jezik, njegovo mjesto unutar južnoslavenskih i drugih slavenskih jezika, njegove povijesne mijene kao jezika hrvatske književnosti. *Hrvatska književnost u evropskom kontekstu*. Zagreb. 9–83 + 4 karte.
- BROZOVIĆ, Dalibor, 1992: *Dijalekti (tekst i karta)*. *Zemljopisni atlas Republike Hrvatske*. Zagreb 1992. 52–53. [Isto na engleskom jeziku – 1993: 62.]
- BROZOVIĆ, Dalibor, IVIĆ, Pavle, 1990: Jezik srpskohrvatski/hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski. *Enciklopedija Jugoslavije* 6. Zagreb. 48–94.
- BROZOVIĆ, Dalibor, IVIĆ, Pavle (ur.) 1981: *Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih Opšteslovenskim lingvističkim atlasom*. Sarajevo. 315–323.
- FANCEV, Franjo, 1907: Beiträge zur serbokroatischen Dialektologie. Der Kaj-Dialekt von Virje, mit Berücksichtigung der Dialekte Podravina's (Koprivnica-Pitomača). *Archiv für slavische Philologie* 29. 305–389.

dencija fiksiranja akcenta na predzadnjem segmentu, slogu ili mori, zahvatila je jedan manji dio govora panonske grupe ZJSP, i to one u komarničkoj župi. To je onaj element koji genetski i strukturalno izdvaja te govore u poseban dijalekt ravnopravan ostalim dijalektima u okviru kajkavskog narječja (E. Paulin, *Fonologickv vyvin slovenčiny*, 82).

- FINKA, Božidar, 1974: Gorskokotarska kajkavština u našem dijalekatskom mozaiku. *Kajkavski zbornik*. Zlatar. 29–43.
- FINKA, Božidar, MOGUŠ, Milan, 1981: Karta čakavskoga narječja. *Hrvatski dijalektološki zbornik* 5. 49–58.
- GREENBERG, Marc L., 2002: *Zgodovinsko glasoslovje slovenskega jezika*. Maribor.
- GUŠIĆ, Marijana, 1967: Etnička grupa Bezjaci. *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena* 43. 7–124.
- HABDELIĆ, Juraj, 1662: *Zercalo Mariansko*. Grac.
- HRASTE, Mate, 1956: Bibliografija radova iz dijalektologije, antroponimije, toponimije i hidronimije na području hrvatskoga ili srpskoga jezika. *Hrvatski dijalektološki zbornik* 1.
- HRASTE, Mate, 1958: Opći pogled na kajkavski dijalekat. *Antologija novije kajkavske lirike*. Zagreb.
- IVIĆ, Pavle, 1958: *Die serbokroatischen Dialekte (Ihre Struktur und Entwicklung). I. Band. Allgemeines und die štokavische Dialektgruppe*. S-Gravenhage.
- IVIĆ, Pavle, 1963: O klasifikaciji srpskohrvatskih dijalekata. *Književnost i jezik* 10/1.
- IVŠIĆ, Stjepan, 1936: Jezik Hrvata kajkavaca. *Ljetopis JAZU* 48. Zagreb. 47–88.
- JEMBRIH, Alojz, 1989: Naziv »bežjak(i)« u kontekstu transmigracija i dosadašnje etimologije. *Obdobje srednjega veka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi* (Obdobja 10). Ljubljana.
- JUNKOVIĆ, Zvonimir, 1982: Dioba kajkavskih govora: porodice, tipovi i savezi. *Hrvatski dijalektološki zbornik* 6. 191–216.
- LENČEK, Rado L., 1982: *The Structure and History of the Slovene Language*. Columbus, OH.
- LISAC, Josip, 1997: *Sličnosti i razlike bednjanskog govora i štajerskih dijalekatnih idioma*. *Kaj* 30/5–6. 31–40.
- LISAC, Josip, 2006: *Tragom zavičaja*. Split.
- LOGAR, Tine, 1975: *Slovenska narečja*. Ljubljana. [Prošireno izdanje *Slovenska narečja: besedila*. Ljubljana 1993 (s kartom Logar + Rigler i 4 kazete).]
- LOGAR, Tine, 1995: Slovenski dijalekti – osnovni vir za rekonstrukciju razvoja slovenskega jezika. *Hrvatski dijalektološki zbornik* 9. 53–59.
- LOGAR, Tine, RIGLER, Jakob, 1990: *Karta slovenskih narečij*. Besedilo Tine Logar (Na poledini tekst: Slovenska narečja). Ljubljana.
- LONČARIĆ, Mijo, 1982: Prilog podjeli kajkavskoga narječja (s kartom). *HDZ* (Zagreb) 6. 237–246.
- LONČARIĆ, Mijo, 1996: *Kajkavsko narječje*. Zagreb.
- LONČARIĆ, Mijo, 2002: Kajkavisch. *Wieser Enzyklopädie des europäischen Ostens. Bd 10: Lexikon der Sprachen des europäischen Ostens*. Klagenfurt/Celovec. 257–264.
- LONČARIĆ, Mijo, JAKOLIĆ, Božica, 2007: Zavičajni rječnik. *Donjosutlanski govor i običaji – zbornik kajkavske ikavice*. Šenkovec. 243–317.
- LUKJANENKO, A. M., 1905: *Kajkavskoe narječie* (s kartom). Kiev.
- MÜLLER, Jakob, 2005: Prekmursko besedje v Registru 1584. *Prekmurska narečna slovstvena ustvarjalnost: zbornik mednarodnega znanstvenega srečanja, Murska Sobota, 14. in 15. julij 2003*. 130–139.
- RAMOVŠ, Fran, 1935: *Historična gramatika slovenskega jezika, VII. Dialekti* (s kartom).

- RAMOVŠ, Fran, 1936: *Kratka zgodovina slovenskega jezika*. Ljubljana.
- RIGLER, Jakob, 1975: O zgodovini klasificiranja slovenskih dialektov. *Slavistična revija* 23/1. 27–40.
- RIGLER, Jakob, 1963: *Pregled osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu*. *Slavistična revija* 14. 25–78.
- SKØLD, Hannes. 1925. *Ungarische Endbetonung*. Lund.
- SMOLE, Vera, 1998: Slovenske dežele in njihova narečja. *34. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Zbornik predavanj*. Ljubljana. 205–214.
- ŠOJAT, Antun 1982: Turopoljski govori. *Hrvatski dijalektološki zbornik* 6. 317–493.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1965/66: *Slovenski knjižni jezik* 1–2. Maribor.
- TORKAR, Silvo, 2003. Bizjaki. *Brecljev zbornik (Goriški letnik* 28, 2001). Nova Gorica. 133–140.
- VONČINA, Josip, 1974: Habledičev stav prema jeziku. *Kajkavski zbornik*. Zlatar. 15–19.
- ZEČEVIĆ, Vesna, 2000: *Hrvatski dijalekti u kontaktu*. Zagreb.
- ZORKO Zinka, 1998: *Haloško narečje in druge dialektološke študije*. Maribor.

